

Merkezi Sınavlar ve Dilin Bilimleri: Türkçe Öğretmenliği Alan Bilgisi Testi Örneği

Centralized Exams and Language Sciences: The Case of Turkish Language Teaching Field Knowledge Test

Sorumlu Yazar

Caner Kerimoğlu

Prof. Dr., İzmir/Türkiye, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı

canerkerimoğlu@yahoo.com

orcid: 0000-0002-8514-8578

Atıf Citation

Kerimoğlu, C. (2024). Merkezi Sınavlar ve Dilin Bilimleri: Türkçe Öğretmenliği Alan Bilgisi Testi Örneği. *BABUR Research*, 3 (2), 1-26.

Gönderim Submitted

25.09.2024

Revizyon Revision

10.11.2024

Kabul Accepted

25.11.2024

Yayın Tarihi Publication Date

31.12.2024

Öz

Bu çalışma, Türkiye’de öğretmen atamalarında uygulanan Türkçe Öğretmenliği Alan Bilgisi Testi (ÖABT) üzerinden dilbilgisi ve dilbilim sorularının öğretim ve ölçme yeterliliğini analiz etmektedir. 2013-2024 yılları arasında bu sınavda yer alan sesbilgisi, biçimbilgisi, sözdizimi ve dilbilim alanlarındaki soruların nitelik ve dağılımları incelenmiştir. Elde edilen bulgular; dilbilgisi ve dilbilim konularının sorulmasında öğretim dilbilgisi ve akademik dilbilgisi arasında ayrım yapılmadığını, terminolojik bütünlük sağlanmamasının ise dilbilimsel kavramların doğru anlaşılmasında engel oluşturabileceğini ortaya koymaktadır. Çalışmada terminoloji karmaşası, eş zamanlı ve art zamanlı dil olaylarının ayrımlarının belirsiz sunulması ve dilbilim kuramlarının adayların bilgi düzeyine göre düzenlenmemesi gibi sorunlar üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda dilsel kavramların net, tutarlı ve adayların düzeyine uygun olarak sorulmasının ayrıca dilbilim alanının da kuramsal temellere dayalı, çeşitlendirilmiş sorularla desteklenmesinin adayların dil üzerine düşünme ve uygulama becerilerini güçlendireceği vurgulanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türkçe Öğretmenliği Alan Bilgisi Testi, dilbilgisi öğretimi, dilbilim eğitimi, öğretmen yeterlikleri, terminoloji uyumu, merkezi sınav analizi

Abstract

This study analyzes the teaching and measurement adequacy of grammar and linguistics questions on the Turkish Language Teaching Content Knowledge Test applied in teacher appointments in Turkey. The quality and distribution of the questions on phonology, morphology, syntax and linguistics in this exam between 2013 and 2024 are analyzed. The findings reveal that there is no distinction between teaching grammar and academic grammar in grammar and linguistics questions, and that the lack of terminological unity may pose an obstacle to the correct understanding of candidates’ linguistic competence. In the study, problems such as terminological confusion, ambiguous presentation of the distinction between synchronic and diachronic language events and the lack of organization of linguistic theories according to the candidates’ level of knowledge were emphasized. In this context, it is emphasized that asking linguistic concepts clearly, consistently and in accordance with the level of the candidates and supporting the linguistics field with diversified questions based on theoretical foundations will strengthen the candidates’ ability to think about and apply language.

Keywords: Turkish Language Teaching Content Knowledge Test, grammar teaching, linguistics education, teacher competencies, terminology congruence, central exam analysis

Giriş

Dil, insan türünün belki de en ayırıcı özelliğidir. Bilim tarihinde önemi sıklıkla vurgulanan bu olgu ile ilgili güncel bilgilerin Türkiye'deki eğitim dünyasına ne oranda yansıdığı hep tartışma konusu olmuştur. Örneğin dilbilgisi konularının hangi aşamada verilmesi gerektiği yıllardır tartışılmaktadır. Hayata geçirilen 2024 “maarif modelinde” dilbilgisi konuları ortaokul programında yer alırken lise programından çıkarılmıştır (MEB, 2024).

Bu yazıda dilbilgisi ve dilbilim gibi dil araştırmalarının güncel verilerini kullanan alanların merkezi sınavlardaki görünümünü değerlendireceğim. Örnek olarak da Türkçe Öğretmenliği Alan Bilgisi Testini seçtim. Bu yazıda ilk olarak testteki dağılım hakkında bilgi vereceğim, ardından bilimsel literatürdeki tartışmalar ışığında soruları yorumlayacağım.

Türkçe Öğretmenliği Alan Bilgisi Testine (ÖABT) yönelik genel bilgiler

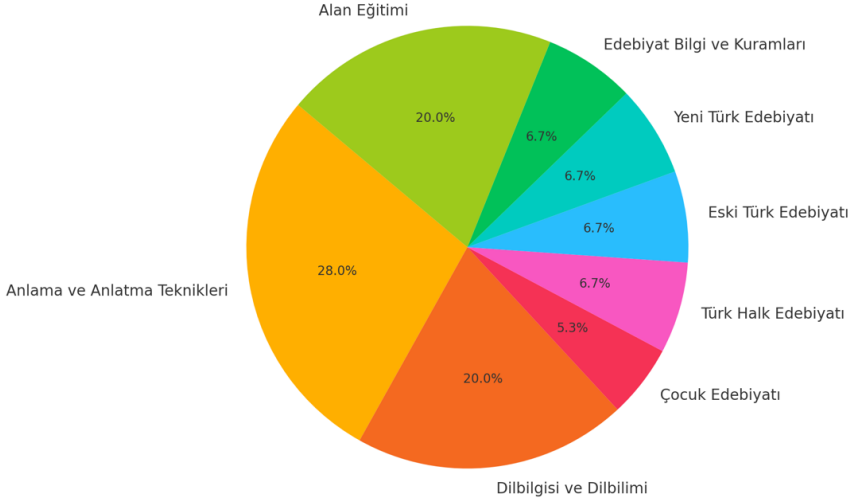
2013 yılında Millî Eğitim Bakanlığı ilk kez öğretmen atanmak isteyen kişilerin, ÖSYM'nin düzenlediği bir sınav olan ÖABT'ye girmesi gerektiğini ilan etti. Akademisyenlerin hazırladığı sorulardan oluşan bu test öğretmen adaylarına bu tarihten itibaren uygulanmaya başladı. Dilbilgisi ve dilbilim ile ilgili veriler Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği için uygulanan testten de toplanabilir. Bunu başka bir çalışmamda ayrıca yapmayı planlıyorum. Bu yazının hacmini düşünerek Türkçe öğretmenliği testi ile konuyu sınırlandırdım.¹

2019 yılına kadar ÖABT 50 sorudan oluşuyordu, ancak bu tarihten sonra test 75 soruya çıkarıldı. Soruların dağılımı kabaca aşağıdaki gibidir:

Kategori	Soru Sayısı
Anlama ve Anlatma Teknikleri	21
Dilbilgisi ve Dilbilimi	15
Çocuk Edebiyatı	4
Türk Halk Edebiyatı	5
Eski Türk Edebiyatı	5
Yeni Türk Edebiyatı	5
Edebiyat Bilgi ve Kuramları	5
Alan Eğitimi	15

¹ Türkolojiyle ilgili bu iki alanın ÖABT soruları hakkında bazı yayınlar yapılmıştır (Çavuş & Demir, 2016; Erbek & Eskimen, 2021; İnel & Topçuoğlu Ünal, 2021; Köksal, 2020) ancak daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.

Kategoriye Göre Soru Sayısı Dağılımı

Bu test için verilen süre 120 dakikadır ve testin mülakat dışındaki öğretmenlik puanına etkisi %50'dir. Genel Kültür ve Genel Yetenek Testi (%30) ile Eğitim Bilimleri Testi (%20) ise geri kalan %50'yi oluşturur. Bu üç testin ortalaması ile adayın öğretmenlik puanı hesaplanır ve aday bu puanla mülakata girer.

Şimdi bu testin yıllar içinde dil bilimleriyle ilgili hangi konuları öne çıkardığını görelim.

Türkçe öğretmenliği alan bilgisi testindeki dil sorularının yıllara göre gelişimi

2013 ÖABT

Toplam Soru Sayısı: 50

Dilbilgisi ve Dilbilim ile İlgili Soru Sayısı: 8 (6 Dilbilgisi + 2 Dilbilim)

Konular ve Soru Dağılımı:

- **Sesbilgisi (2 Soru):**
 - Parçaüstü sesbirimler
 - Çıkış noktasına göre ünsüzler
- **Biçimbilgisi (3 Soru):**
 - Sözcük yapısı
 - Birleşik sözcük

- Sözcük türü
- **Sözdizimi (1 Soru):**
 - İsim tamlaması
- **Dilbilim Okulları (1 Soru):**
 - Cenevre okulu
- **Dilbilim Kavramları (1 Soru):**
 - Gönderim öğeleri

2014 ÖABT

Toplam Soru Sayısı: 50

Dilbilgisi ve Dilbilim ile İlgili Soru Sayısı: 8 (6 Dilbilgisi + 2 Dilbilim)

Konular ve Soru Dağılımı:

- **Türk Dili Tarihi (1 Soru):**
 - Dönem-eser eşleşmesi
- **Sesbilgisi (1 Soru):**
 - Eş zamanlı ses olayı
- **Biçimbilgisi (3 Soru):**
 - İsim çekim eki
 - Çatı eki
 - Sözcük türü sınıflandırması (Görevli sözcük – anlamlı sözcük ayrımı)
- **Biçimbilgisi/Sözdizimi Ortak (1 Soru):**
 - Sözcük yapısı/Tamlama
- **Dilbilim Kavramları (1 Soru):**
 - Edim-edinç
- **Dilbilim Dalları (1 Soru):**
 - Toplum dilbilim

2015 ÖABT

Toplam Soru Sayısı: 50

Dilbilgisi ve Dilbilim ile İlgili Soru Sayısı: 8 (6 Dilbilgisi + 2 Dilbilim)

Konular ve Soru Dağılımı:

- **Sesbilgisi (2 Soru):**
 - Art zamanlı ses olayı

- Çıkış noktasına göre ünsüzler
- **Biçimbilgisi (2 Soru):**
 - İsim çekim eki
 - Metin içinde sözcük türü bulma
- **Sözdizimi (2 Soru):**
 - Sözcük öbekleri (2)
- **Dilbilim Kavramları (1 Soru):**
 - Göstergenin özellikleri
- **Metindilbilim (1 Soru):**
 - Metinsellik ölçütleri

2016 ÖABT

Toplam Soru Sayısı: 50

Dilbilgisi ve Dilbilim ile İlgili Soru Sayısı: 8 (6 Dilbilgisi + 2 Dilbilim)

Konular ve Soru Dağılımı:

- **Sesbilgisi (2 Soru):**
 - Art zamanlı ses olayları
 - Hece tipleri
- **Biçimbilgisi (2 Soru):**
 - Yapım ekleri (Zarf-fil ekleri)
 - Metin içinde sözcük türü bulma
- **Sözdizimi (2 Soru):**
 - Sözcük öbekleri
 - Cümle ögesi-sözcük öbeği ilişkisi
- **Dilbilim Kavramları (1 Soru):**
 - Göstergenin özellikleri
- **Dilbilim Dalları (1 Soru):**
 - Ruhdilbilim - toplumdilbilim

2017 ÖABT

Toplam Soru Sayısı: 75

Dilbilgisi ve Dilbilim ile İlgili Soru Sayısı: 9 (6 Dilbilgisi + 3 Dilbilim)

Konular ve Soru Dağılımu:

- **Sesbilgisi (2 Soru):**
 - Art zamanlı ses olayları
 - Çıkış noktasına göre ünsüzler
- **Biçimbilgisi (2 Soru):**
 - İsim çekim ekleri
 - İsim çekim ekleri (Metin içinde ek bulma)
- **Sözdizimi (2 Soru):**
 - Cümle ögesi
 - Sözcük öbekleri (Metin içinde öbek bulma)
- **Dilbilim Kavramları (2 Soru):**
 - Dilsel iletişim öğeleri
 - Dilin işlevleri
- **Dilbilim Dalları (1 Soru):**
 - Uygulamalı dilbilim

2018 ÖABT**Toplam Soru Sayısı: 75****Dilbilgisi ve Dilbilim ile İlgili Soru Sayısı: 9 (6 Dilbilgisi + 3 Dilbilim)*****Konular ve Soru Dağılımu:***

- **Sesbilgisi (2 Soru):**
 - Eş zamanlı ses olayları
 - Art zamanlı ses olayları
- **Biçimbilgisi (2 Soru):**
 - İsim çekim ekleri (Ek yığılması)
 - Metin içinde ek ve sözcük türü bulma
- **Sözdizimi (2 Soru):**
 - Cümle ögesi
 - Sözcük öbekleri (Metin içinde isim tamlaması-bağlaç ilişkisi)
- **Dilbilim Teorisyenleri (1 Soru):**
 - Noam Chomsky
- **Dilbilim Dalları (1 Soru):**
 - Edimbilim

- **Anlambilim (1 Soru):**

- Anlam değişimleri

2019 ÖABT

Toplam Soru Sayısı: 75

Dilbilgisi ve Dilbilim ile İlgili Soru Sayısı: 14 (9 Dilbilgisi + 5 Dilbilim)

Konular ve Soru Dağılımı:

- **Sesbilgisi (2 Soru):**

- Eş zamanlı ses olayları
- Çıkış noktasına göre ünsüzler

- **Biçimbilgisi (3 Soru):**

- Metin içinde yapım ve çekim eki ile sözcük türü bulma (3 soru)

- **Sözdizimi (4 Soru):**

- Metin içinde cümle ögesi belirleme
- Metin içinde sözcük öbeği bulma (3 soru)

- **Metindilbilim (1 Soru):**

- Metinsellik ölçütleri

- **Dilbilim Teorisyenleri (1 Soru):**

- F. Saussure, N. Chomsky, E. Sapir

- **Dilbilim Kavramları (1 Soru):**

- Gösteren – gösterilen

- **Anlambilim (1 Soru):**

- Anlam ilişkileri (Alt-üst anlam vb.)

- **Dil Edinimi (1 Soru):**

- Dil öğelerinin öğrenim sırası

2020 ÖABT

Toplam Soru Sayısı: 75

Dilbilgisi ve Dilbilim ile İlgili Soru Sayısı: 15 (9 Dilbilgisi + 6 Dilbilim)

Konular ve Soru Dağılımı:

- **Sesbilgisi (2 Soru):**

- Eş zamanlı ses olayları
- Art zamanlı ses olayları

- **Biçimbilgisi (4 Soru):**
 - Metin içinde yapım ve çekim eki ile sözcük türü bulma (2)
 - Sözcük yapısı (2)
- **Sözdizimi (3 Soru):**
 - Cümle ögesi dizilimi
 - Metin içinde sözcük öbeği bulma
 - Metin içinde cümle ögesi tanıma
- **Dilbilim Teorisyenleri (1 Soru):**
 - Lucien Tesnière
- **Dilbilim Kavramları (4 Soru):**
 - Dil göstergesinin özellikleri
 - Dilin işlevleri
 - Alt biçimbirim (biçim birimcik)
 - Sözce – tümce ayrımı
- **Dilbilim Teorileri (1 Soru):**
 - Grice'nin işbirliği ilkeleri

2021 ÖABT

Toplam Soru Sayısı: 75

Dilbilgisi ve Dilbilim ile İlgili Soru Sayısı: 15 (9 Dilbilgisi + 6 Dilbilim)

Konular ve Soru Dağılımı:

- **Sesbilgisi (2 Soru):**
 - Çıkış yerine göre ünsüzler
 - Art zamanlı ses olayları
- **Biçimbilgisi (5 Soru):**
 - Metin içinde yapım ve çekim eki bulma (2)
 - Metin içinde sözcük türü bulma (3)
- **Sözdizimi (2 Soru):**
 - Metin içinde cümle türlerini tanıma
 - Metin içinde sözcük öbeği ve cümle ögesi bulma
- **Dilbilim Dalları (1 Soru):**
 - Kuramsal dilbilim
- **Dilbilim Kavramları (5 Soru):**

- Anadilinin içselliliği
- Ön varsayım
- Çiftklemlilik
- Göstergenin uzlaşsımsallığı-rastlantısallığı
- İç merkezli – dış merkezli birleşikler

2022 ÖABT

Toplam Soru Sayısı: 75

Dilbilgisi ve Dilbilim ile İlgili Soru Sayısı: 15 (9 Dilbilgisi + 6 Dilbilim)

Konular ve Soru Dağılımı:

- **Sesbilgisi (2 Soru):**
 - Çıkış yerine göre ünsüzler
 - Eş zamanlı ses olayları
- **Biçimbilgisi (4 Soru):**
 - Metin içinde isim çekim eki bulma (3)
 - Metin içinde sözcük türü bulma
- **Sözdizimi (3 Soru):**
 - Metin içinde filimsi öbeklerini tanıma
 - Metin içinde sözcük öbeği ve cümle ögesi bulma (2)
- **Dilbilim Dalları (1 Soru):**
 - Biçimbilimin inceleme alanı
- **Dilbilim Kavramları (4 Soru):**
 - Sözcük türü belirleme ölçütleri
 - Bilgi yapısı
 - Edinç
 - Sözcükbiçim (Altsözlükbirim)
- **Dilbilim Teorisyenleri (1 Soru):**
 - Leonard Bloomfield

2023 ÖABT

Toplam Soru Sayısı: 75

Dilbilgisi ve Dilbilim ile İlgili Soru Sayısı: 15 (9 Dilbilgisi + 6 Dilbilim)

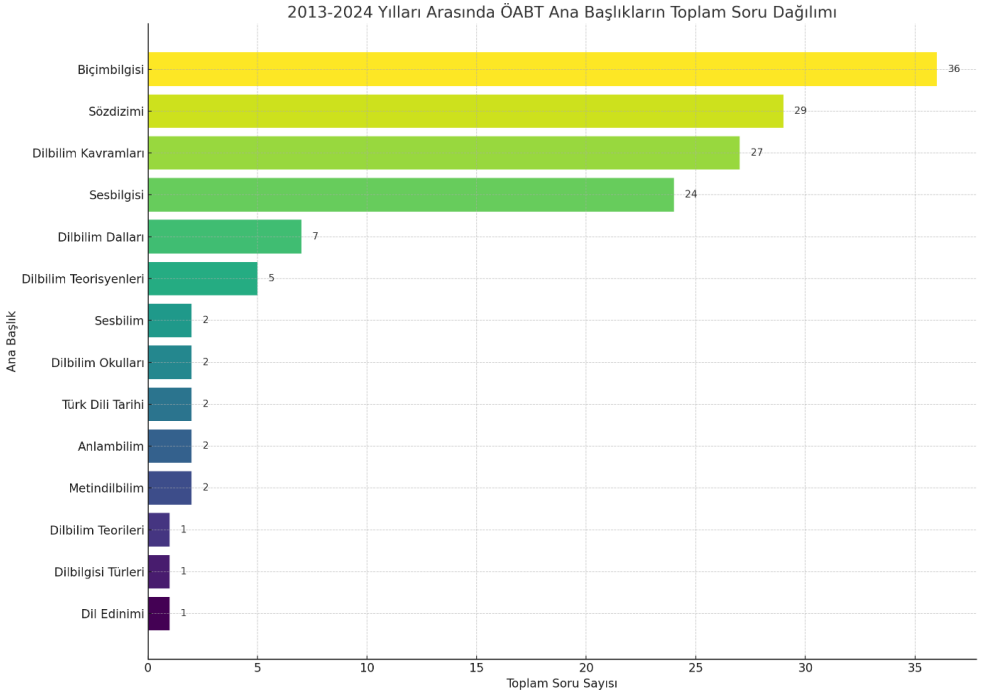
Konular ve Soru Dağılımı:

- **Türk Dili Tarihi (1 Soru):**
 - Altay dilleri teorisi
- **Sesbilgisi (3 Soru):**
 - Parçaüstü sesbirimler
 - Art zamanlı ses olayları
 - Çıkış yeri bakımından ünsüzler
- **Biçimbilgisi (2 Soru):**
 - Metin içinde yapım ve çekim eki bulma
 - Metin içinde sözcük türü bulma
- **Sözdizimi (4 Soru):**
 - Metin içinde filimsi öbeklerini tanıma
 - Metin içinde sözcük öbeği ve cümle ögesi bulma (3)
- **Dilbilgisi Türleri (1 Soru):**
 - Kuralcı dilbilgisi
- **Sesbilim (1 Soru):**
 - Seslerin dizilimi ve anlam ilişkisi
- **Dilbilim Kavramları (3 Soru):**
 - İnsan dilinin ayırıcı özellikleri
 - Dilin işlevleri
 - Eş dizisel anlam
- **Dilbilim Teorisyenleri (1 Soru):**
 - F. de Saussure

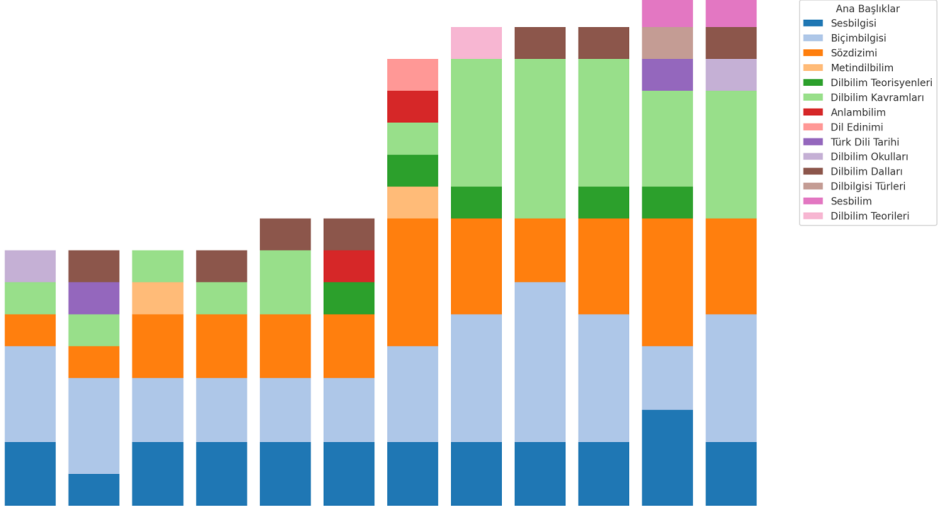
2024 ÖABT**Toplam Soru Sayısı: 75****Dilbilgisi ve Dilbilim ile İlgili Soru Sayısı: 15 (9 Dilbilgisi + 6 Dilbilim)*****Konular ve Soru Dağılımı:***

- **Sesbilgisi (2 Soru):**
 - Çıkış yeri bakımından ünsüzler
 - Art zamanlı ses olayları
- **Biçimbilgisi (4 Soru):**
 - Metin içinde yapım ve çekim eki ile sözcük türü bulma (3)

- Eklerin ünlü ve ünsüz uyumu özellikleri
- **Sözdizimi (3 Soru):**
 - Metin içinde sözcük öbeklerini bulma (2)
 - Cümle öğelerinin dizilişi
- **Dilbilim Kavramları (4 Soru):**
 - Anlambirimcik
 - Dilin işlevleri
 - Dil göstergesinin özellikleri
 - Bilgi yapısı
- **Dilbilim Dalları (1 Soru):**
 - Anlambilim-edimbilim ayrımı
- **Dilbilim Okulları (1 Soru):**
 - Prag okulu

2013-2024 Yılları Arasında ÖABT Ana Başlıkların Yıllık Soru Dağılımı (Yoğunluk Haritası)

Bu sorular bize ne söylüyor?

2024 yılında Türkçe Öğretmenliği için yaklaşık 20 bin, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği için ise yaklaşık 36 bin aday ilgili sınavlara girmiştir. ÖABT, dil bilimlerinin lisans öncesi ile lisans sonrası durumu konusunda bize bazı çıkarımlar yapma olanağı tanıyabilir düşüncesindeyim. Önce Türkçe öğretmenliği için yukarıda kabaca şemasını çıkardığım sorulardan yola çıkarak izlenimlerimi paylaşmak istiyorum.

Dilbilgisi ve dilbilim ile ilgili soruların oranının diğer alanlarla kıyaslandığında yeterli olduğunu düşünüyorum. Bu konuda elbette farklı görüşler olacaktır ama 75 soru içinde dil bilimleriyle ilgili 15 sorunun olması makul görünüyor.

Soruların içerikleriyle ilgili bazı öneriler getirilebilir. Sınav 10 yılı aşkın bir süredir uygulanıyor ve bundan sonrası için veri oluşturabilecek bir soru havuzu oluşmuş durumda. Burada birkaç başlık altında değerlendirmemi sunacağım:

Sesbilgisi: Dilbilgisinin üç temel alanı olarak sesbilgisi, biçimbilgisi ve sözdizimi sorularının bir Türkçe öğretmenin bilmesi gereken temel bilgiler üzerine kurulu olduğunu söylemek mümkün. Sesbilgisi genellikle dilbilgisi kitaplarında “seslerin sınıflandırılması”, “ses olayları” ve “Türkçedeki ses özellikleri” şeklinde üç başlık altında incelenir.

ÖABT sorularına bakıldığında bu üç konudan ikisine (seslerin sınıflandırılması, ses olayları) odaklanıldığı görülür. Hemen her sınavda en az 2 sesbilgisi sorusu bulunuyor. Bunlarda da özellikle seslerin sınıflandırılmasına önem veriliyor. Örneğin çıkış yerine göre ünsüzlerin sınıflandırılması 2013 yılındaki ilk testten bu yana en çok sorulan konulardan biri.

Ses olayları da iki yönüyle mutlaka karşımıza çıkıyor: Eş zamanlı ses olayları ve art zamanlı ses olayları. Bu ayrımın yapılarak soruların yöneltilmesi büyük önem taşıyor çünkü bu

ayrımın bazı akademisyenler tarafından bile yeterince anlaşılmadığını gözlemliyorum. ÖABT sorularında art zamanlı ses olayları sorulurken sözcüğün hem eski hem de yeni biçiminin verilmesi ve tarihsel bir gelişim olduğunun vurgulanması çok doğru bir yaklaşımdır. Aksi takdirde eş zamanlı (dilbilgisel) ses olayları ile art zamanlı (tarihsel) ses olayları karıştırılabilir. Örneğin “*Büyüğü küçüğü tanyacaksın* cümlesinde altı çizili sözcükte hangi ses olayı vardır?” gibi bir soru bu ayrımı belirtmediği için doğru bir soru değildir. Eş zamanlı olarak *ötümlüleşme* (/k/ > /ğ/) ses olayı varken art zamanlı olarak (*bedük* > *büyük*) *akıclaşma*, *yuvarlaklaşma* gibi tarihsel değişimlere dayalı ses olayları görülmektedir. Soru kökü ve seçenekler buna göre düzenlenmelidir. Art zamanlı bir ses olayıyla ilgili bilgi isteniyorsa “Hangi art zamanlı ses olayı görülmektedir?” gibi buna yönelik bir veri soru kökünde mutlaka sunulmalıdır. Genellikle eski ve yeni biçimler birlikte sunulur (*bedük* > *büyük*, *adak* > *ayak* vb.) bu ayrım soruluyor ki bence de bu doğru bir yöntemdir. Bunu bazı akademisyenler doğru bulmayabilir. “Bir Türkçe öğretmenin örneğin *büyük* sözcüğünün Eski Türkçedeki biçimini (*bedük*) bilmesi, bu bilgi verilmeden de art zamanlı değişimleri bulabilmesi gerekir” şeklinde bir eleştiri getirilebilir. Bu eleştiri Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliğinde uygulanan test için daha makul; ancak bugün üniversitelerin Türkçe Öğretmenliği bölümlerinde Türk dilinin tarihi dönemleriyle ilgili dersler kaldırılmıştır. Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi gibi dersler Türkçe Öğretmenliği bölümlerinde bulunmamaktadır. Türk dili tarihi ile ilgili derslerin kaldırılmasını doğru bulmuyorum, bu yanlış uygulama yüzünden öğrencilerin art zamanlı konularda eksiklerinin olması doğaldır. Bu nedenle mevcut durum dikkate alınmadan ayrıntılı soruların sorulması doğru değildir. Seçenekler de buna göre düzenlenmelidir. Örneğin *büyüğü* sözcüğündeki ses olayları soruluyorsa seçenekler arasına hem *ötümlüleşme* hem de *akıclaşma* konmamalıdır. Aksi takdirde art zamanlı olup olmadığı belirtilmeyen bir soruda iki seçenek de doğru olacaktır.

Sesbilgisiyle ilgili bazı soruları incelemeyen önce bir öneri sunmak istiyorum. Adaylara Türkçenin ses özellikleriyle ilgili soruların da yöneltilmesi iyi olabilir. Çünkü bu konunun geri planda kaldığı görülüyor. *Parçauştü sesbirimler*le ilgili bir soru sorulmuş olsa da örneğin *vurgu* ile ilgili hiç soru yöneltilmemiştir. Sesbilgisi ile ilgili seçtiğim iki soru üzerinden değerlendirmelerimi somutlaştırmak istiyorum:

2016 ÖABT

Eski Türkçedeki “bedük” sözcüğünün Türkiye Türkçesinde “büyük” olması aşağıdakilerden hangisiyle açıklanabilir?

- A) Dudaksılaşma
- B) Ön damaksılaşma ✓**
- C) Genizsileşme
- D) Göçüşme
- E) Ötümlüleşme

2016 yılındaki testte yöneltilen bu soru yukarıda sözünü ettiğim art zamanlı ve eş zamanlı ses olaylarıyla ilgili bir hatayı barındırıyor. *bedük* > *büyük* değişiminde geniş ve düz /e/ ünlüsünün dar ve yuvarlak /ü/ ünlüsüne dönüşmesi, dilbilgisi literatüründe hem *daralma* hem de *yuvarlaklaşma* (dudaksılaşma) örneği olarak ele alınır. Yani bu ünlüde iki ses olayına örnek oluşturacak bir dönüşüm gerçekleşmiştir. A seçeneğinde *dudaksılaşmaya* yer verilmiştir. Ancak sözcüğün bir ünsüzünde de art zamanlı ses olayları görülmektedir. Dişsil ve süreksiz (patlayıcı) /d/ ünsüzünün öndamaksıl ve sürekli (akıcı) /y/ ünsüzüne dönüşmesi *öndamaksılaşma*, *süreklileşme*, *akıcılılaşma* gibi ses olaylarına örnektir. B seçeneğinde *öndamaksılaşmaya* yer verilmiştir. Soruda hem ünlü hem de ünsüzler için birer doğru cevap vardır. Bu soru itirazlar sonrasında iptal edilmiştir. Soru kökü bence art zamanlı değişimlerin sorulması yönünden iyi bir başlangıçtı. Çünkü o yıla kadar art zamanlı dönüşümlere neredeyse hiç vurgu yapılmıyordu. Oysa dil hem eş zamanlı hem de art zamanlı araçlarla incelenmesi gereken bir olgudur. Dilin evrimsel bir olgu olduğu unutulmamalı, tarih içindeki dönüşümlerin insanın dil kapasitesinin ve hatta düşünce biçiminin araştırılmasında önemli verileri içerebildiği göz ardı edilmemelidir. Seçeneklerin düzenlenişindeki hata nedeniyle soru iptal edilse de daha sonra benzer kuruluştaki sorular yöneltilmiştir. Sonraki yıllarda da benzer kuruluştaki sorular sorulmasını doğru buluyorum.

Terimlerle ilgili çok bilinen tartışmalara ayrıntılarıyla girmek istemiyorum. Bununla birlikte, sorunun iptalinde terimlerle ilgili tartışmaların rolünün olması da ihtimal dahilindedir. Terim birliğinin olmaması soruyu hazırlayan akademisyenin hataya düşmesinde rol oynamış olabilir. Çünkü *yuvarlaklaşma* terimine alıştıysak diğer terimler bizim için önemsiz hâle gelebilir. Dilbilgisi yazımının en büyük sorunlarından biri aynı içerikler için çok farklı terimlerin kullanılmasıdır. Merkezi sınavlar bunun düzeltilmesi yönünde de bize yardımcı olabilir. Sorular hazırlanırken kullanılacak terimler bir liste halinde uzmanlara verilirse birlik sağlanabilir. ÖABT sorularını yıllara göre incelediğimde gördüğüm önemli eksiklerden biri de bu oldu. En temel dil olguları için bile farklı terimler kullanılabilir. Soruyu hazırlayan her akademisyen kendi alıştığı terminolojiyi kullanma eğilimindedir. Oysa matematik veya tarih testlerinde böyle bir “terim savrukluğu” göze çarpmıyor. Aynı testte hem *tümce* hem *cümle* terimi kullanılmamalı. Bu eleştiriyi her metin için yapmadığımı belirtmek isterim. Yani bir akademisyen yazdığı bir kitapta bu terimleri bazı nüanslar için yan yana kullanmak isteyebilir. Akademik metinlerde terim özgürlüğünden yanayım. Ancak öğretim dilbilgisi başka bir alandır. Merkezi sınavlar da öğretim dilbilgisi içerisindedir. Burada mümkün olduğunca genel uzlaşıya dayalı terimler kullanılmalıdır.

2018 ÖABT

Bu parçada aşağıdaki ses olaylarından hangisi yoktur?

Bir şey var aramızda
Onu buldukça kaybediyoruz isteyerek.
Fakat ne kadar saklasak nafile
Bir şey var aramızda,
Senin gözlerinde ışıldıyor,
Benim dilimin ucunda.

- A) Ünlü daralması
- B) Ünsüz benzeşmesi
- C) Ünlü düşmesi
- D) Ünsüz yumuşaması
- E) Ünlü türemesi ✓**

Bu soruda da dilbilgisi öğretimindeki farklı görüşlerin göz ardı edildiğini görüyoruz. Akademik dilbilgisi kitaplarında yardımcı seslerle ilgili farklı görüşler olsa da bunların ses türemesi olduğu yönünde genel bir uzlaşma olduğu söylemek mümkündür. Örneğin yardımcı ünsüzlerin /y/, /ş/, /s/, /n/ sesleri olduğunu kabul edenler olduğu gibi sadece /y/ sesini kabul eden akademisyenler de vardır. Bununla ilgili tartışmaları kitabımda ayrıca ele aldığım için burada tekrarlamayacağım, oradan okunabilir (Kerimoğlu, 2016). Ancak bu soruda yardımcı seslerin ne olduğu tartışmasından bağımsız bir durum var. O da yardımcı seslerin ses olayları içinde nasıl değerlendirileceğidir. Burada gerek öğretmenler gerekse öğrencilerde bir kafa karışıklığına rastlanır. 2015 yılında üniversiteye giriş sınavında sorulan başka bir soru sonrasında tartışmalar yaşandığını gözlemlemiştim. O soruda “benzeyen” sözcüğünde kaç ses olayı olduğu sorulmuştu. Sözcükte iki ses olayı vardı. *Beniz* sözcüğündeki /i/ ünlüsünün düşmesi tartışmasız kabul ediliyordu ancak bazı öğrenci ve öğretmenler ikinci ses olayı konusunda şüpheliydiler. /y/ sesinin bir yardımcı ünsüz olarak kabul edilmesi gerektiğini, ses olayı olamayacağını iddia ediyorlardı. Oysa yardımcı sesler, ses olaylarının dışında kalması gereken öğeler değildir. Bu örnekte /y/ görev olarak yardımcı sestir; ancak onu ortaya çıkaran olayın adı akademik dilbilgisinde *ünsüz türemesi* olarak geçer. Soru kökünde ses olayı sorulduğu için o ünsüzün görevi değil, hangi ses olayı sonucu ortaya çıktığı önemlidir. Benzer şekilde “*Ali de bizimle geldi*” cümlesinde altı çizili öge cümle ögesi olarak aşağıdakilerden hangisidir?” sorusunu *bağlaç* olarak cevaplırsak yanlış yapmış oluruz, çünkü soru bizden sözcüğün türünü istemiyor,

cümle ögesi olarak ne olduğunu soruyor. Bağlaçlar *cümle dışı öge*² kabul edildiği için bağlaç cevabı doğru olmaz. Eğer altı çizili sözcüğün sözcük türü sorulsaydı o durumda doğru cevap bağlaç olacaktı. Aynı şekilde *benzeyen* sözcüğünde /y/ sesinin görevi yardımcı ses olmaktır ama o ses, *ünsüz türemesi* sonucunda ortaya çıkmıştır. ÖSYM'nin bu sorusu o nedenle doğrudur. Ancak yukarıda yer verdiğim ÖABT sorusu yanlıştır. Çünkü metinde *ünlü türemesi* de vardır. *Dilimin* sözcüğündeki {+m} 1. tekil kişi iyelik ekinden önce gelen yardımcı ünlü /i/, bir *ünlü türemesi* örneğidir. Soruyu hazırlayan uzman muhtemelen yardımcı ses ve ses olayı ilişkisine dikkat etmedi. Sorular hazırlanırken tartışmalı veya farklı görüşlerin olduğu bir konu varsa mutlaka öncülde buna yönelik bir kabule yer verilmelidir. Burada da soru havuzundan soruları çeken uzmanın Türkiye'deki dilbilgisi öğretim ekollerini iyi tanması ve soruların tartışmaya neden olmayacak yapıda olmasını sağlaması büyük önem taşımaktadır. İster istemez hepimiz kendi eğitim aldığımız hocalardan, arkadaşlarımızdan etkileniyoruz; tek bir bilgi kanalından beslendiğimizde farklı görüşlerden haberdar olmayabiliyoruz. Özellikle sosyal bilimlerde farklı görüşler her zaman olabiliyor. Tartışmalı konular da sorulabilir; ancak sorunun buna göre düzenlenmesi gerekir. Öncülde verilen bir bilgiye göre soru sorulduğunda aday da buna göre seçenekleri değerlendireceği için daha sağlıklı bir yol izlenmiş olur.

Biçimbilgisi: Biçimbilgisine yönelik olarak her testte yaklaşık 4 soru yöneltilmektedir. Yapım ve çekim eklerinin, sözcük türü ve yapısının özellikle bir metin verilerek sorulması, adayın bağlam içinde bu öğeleri tanımalarının beklenmesi doğru bir yaklaşımdır. Dilbilgisi öğelerinin bağlamdan bağımsız hangi işlevi yerine getirdiğini belirlemek çoğu zaman imkansızdır, bu nedenle metinler üzerinden ilerlemek bir zorunluluktur.

Biçimbilgisiyle ilgili birkaç öneri de sunmak istiyorum. Öncelikle eklerin belirlenmesine dayalı soruların daha çok olduğunu gözlemledim. Bir eki metin içinde bulabilme, onu tanıyabilme ilk adım olarak sorulabilir; ancak ekin işlevi veya işlevlerinin kavranıp kavranmadığına yönelik sorular da yöneltilebilir. Örneğin “{+IAR} eki sadece çokluk bildirir” gibi bir genellemenin doğru olmadığını bir Türkçe öğretmeninin bilmesi gerekir. Eklerin çok farklı anlamları karşılayabildiğine yönelik sorular da sorularak biçim-anlam birlikteliğine dair farkındalık artırılabilir.

Merkezi sınavlar, yanlış bilgilerle birlikte sunulan konuların düzeltilmesinde de kullanılabilir. Bir makalem için Türkçe ile Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerine uyguladığım ankette bazı konularda hiçbir akademik kaynaktan olmayan kabullere göre eğitim verildiğini belirlemiştim (Kerimoğlu, 2010a). “*Benim kalemim, Ahmet'inkinden güzeldir. Güzeli kim sevmez ki?*” cümlelerinde geçen altı çizili kelimelerin türlerini, eklerin görevlerini yazınız.” şeklinde bir soru yönelttiğim öğretmenlerin bazılarının doğru cevapları veremediğini belirlemiştim, üstelik içlerinde çok deneyimli meslektaşlarımız

² *Cümle dışı öge* terimi de epey tartışmalıdır ama burada tartışmalardan bağımsız olarak sözcük türü ve cümle ögesi ayrımını vurgulamak için bu örneği kullandım.

da vardı. *Benim* sözcüğündeki {+im} ilgi (tamlayan, genitive) ekine iyelik eki diyen azımsanmayacak sayıda öğretmen vardı. İyelik ekleri için “iyelik zamiri”, aitlik eki için “ilgi zamiri” gibi akademik dilbilgisi kitaplarında olmayan adlandırmaların da kullanıldığını belirlemiştım. *Adlaşmış sıfat* diye bir kabulün akademik dilbilgisi kitaplarında artık yer almadığını, özellikle de “Bir sözcük ‘sadece’ anlamında kullanılıyorsa edattır” gibi tamamen hurafe niteliğindeki açıklamaların doğru olmadığını merkezi sınavlar yoluyla bildirmek mümkündür. Tartışmalı konuları ele aldığım *Dilbilgisi Yazımı ve Öğretimi* kitabımda yer yer bu tür dilbilgisi hurafelerine değinmişim (Kerimoğlu, 2016). Bugün dilbilgisi öğretiminde bu hurafelerden kurtulmak için neredeyse hiçbir şey yapılmıyor ve aynı yanlışlar tekrar ediliyor. ÖABT gibi merkezi sınavlar, belirlenen bu hurafelerin düzeltilmesi için bir imkân olarak kullanılabilir.

Biçimbilgisiyle ilgili seçtiğim birkaç soru üzerinden bu değerlendirmelerimi somutlaştırmak istiyorum:

2016 ÖABT

Bu vatan toprağın kara bağrında
Sıra dağlar gibi duranlarındır.
Bir tarih boyunca onun uğrunda
Kendini tarihe verenlerindir.

Bu dörtlükle ilgili olarak aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Sıfat-fiil eki almış bir kelime, isim görevinde kullanılmıştır.
- B) Bir isim tamlamasında tamlayan ile tamlanan arasına sıfat girmiştir.
- C) Dönüşlülük zamiri, belirtme hâli eki almıştır.
- D) Üçüncü tekil kişi zamiri, tamlayan eki olarak tamlama oluşturmuştur. ✓**
- E) Edat grubu, niteleme işleviyle kullanılmıştır.

Onun uğru tamlamasındaki zamirden yola çıkılmış, ancak tartışmalı bir sonuca ulaşılmıştır. *O* sözcüğünün kişi zamiri değil, işaret zamiri olduğu düşüncesi bunda önemli rol oynamıştır. Türkçe zamir çekimindeki bir belirsizlik nedeniyle bu soru iptal edilmeliydi. Türk dili uzmanlarının bildiği üzere üçüncü kişiler için kişi zamiri ve işaret zamiri kullanımı, kökleri Eski Türkçeye dayanan bir belirsizliğe sahiptir. Karşılaştırmalı Altayistik çalışmalarının gösterdiği üzere aslında Türkçede üçüncü kişi zamiri ile işaret zamirleri farklıydı. Özellikle Uygur metinlerinde gördüğümüz *i* ve Osmanlı metinlerde bile sık sık kullanılan *a* zamirleri Türkçenin üçüncü kişi zamirleri idi. *Ol* zamiri ise kişi için kullanılmazdı. Ancak zamanla *a* ve *i* zamirleri kullanımdan düşmüş, *o* (< *ol*) hem işaret hem

de kişi zamiri olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu nedenle bir metinde *o* zamirinin kişi mi işaret zamiri mi olduğu belirsizleşmiştir. Belirsizlik dünya dilleri için doğal bir durumdur. Örneğin İngilizcede *you* zamiri hem ikinci tekil hem de ikinci çoğul kişi için kullanılabilir. Yukarıdaki metinde *onun uğru* tamlamasındaki *o* zamirinin karşıladığı öge “vatan”dır. Soruyu hazırlayan akademisyen, *o* zamirinin kişi zamiri olamayacağını düşünerek cevabı D olarak belirlemiştir. Çünkü ona göre vatan bir kişi değil, cansız bir varlıktır; dolayısıyla kişi zamiri olamaz, işaret zamiri olabilir. Oysa tekil kişiler için *ben* ve *sen* dışındaki her şey üçüncü kişidir, yani *odur*. Bazı dünya dillerinin zamirleri canlı/cansız veya insan/insan dışı gibi ayrımlar için kullanılabilir ancak Türkçe zamir sisteminde böyle bir ayrım yoktur. Ayrıca burada ikinci hata, işaret zamirlerinin de kişi bildirmeyeceği düşüncesidir. Siz bir kişiyi de elinizle göstererek işaret yoluyla belirtebilirsiniz. Aynı ortamda olduğunuz biri için muhatabınız olan kişiye “Onu görüyor musun, dün de buradaydı” gibi bir ifade kullanabilirsiniz. Bu durumda *o* zamiri hem işaret zamiri hem de kişi zamiri olacaktır. Bence metin seçerken de dikkatli olunmalı, farklı yorumlanabilecek yapılardan uzak durulmalıdır.

2017 ÖABT Sorusu

Aşağıdaki altı çizili sözcüklerin hangisinde bulunan çekim ekleri diğerlerinden farklıdır?

- A) Değerli sanatçımız resimlerini sergi salonuna tek tek yerleştirdi.
- B) Üç yıl önce bahçeye diktiğim elma fidanlarını bu yıl aşılattım.
- C) Şehrin bütün sokaklarını boydan boya bayraklarla süslediler.
- D) Ana sınıfının mini mini öğrencilerini okulun bahçesinde topladılar.
- E) **Emekli olunca Antalya'daki eski evlerini tamir edip ona yerleştiler. ✓**

Adaylardan üçüncü çoğul kişi iyelik ekinin çekimindeki bir kullanımı bilmeleri beklenmektedir ancak yine farklı yorumlara açık bir kullanım söz konusudur. İyelik eki üçüncü kişiye farklı şekillerde gelebilmektedir:

Onun kitaplarını aldım.

Onların kitaplarını aldım.

Onun kitabını aldım.

Onların kitabını aldım.

Hem tekil hem de çoğul kişiye aynı eklerin geldiğini görüyoruz. Bu örneklerde ekleri doğru şekilde ayıramayız. Çünkü burada bize farklı bilgiler gerekmektedir. Örneğin *onlar* tek bir kitaba mı sahiptir yoksa birden fazla kitap mı vardır? Eğer *onların kitapları* tamlamasında onlar para biriktirip tek bir kitap almışlarsa ve ortada tek bir kitap varsa bu durumda sözcüğü *kitap+ları* şeklinde çözümlememiz gerekir. Bu bilgi olmadan çoğul ekini {+lAr} + {I} şeklinde ayırarak mı yoksa {+lArI} şeklinde birlikte mi göstereceğimiz

belirsiz kalacaktır (Kerimoğlu 2017). Soruyu hazırlayan akademisyen E seçeneği dışındaki kullanımlarda tamlanan ögelerin (*resim+ler+i*, *fidan+lar+i*, *sokak+lar+i*, *öğrenci+ler+i*) birden fazla olduğunu ve çoğul ekiyle iyelik ekinin ayrılması gerektiğini düşünmüştür. E şıkında ise emekli olan bir çiftin sahip olduğu “tek bir” ev bulunduğunu, bu nedenle de sahip olanların birden fazla olmasına (onlar) dayanarak *ev+leri* ayırımına gidilmesi gerektiği düşüncesiyle soruyu hazırlamıştır. *Ona* ögesini ekleyerek de bu yoruma sağlam bir dayanak oluşturmuştur. Bu öge olmasaydı son seçenekteki cümleden farklı şeyler de anlaşılabilirdi. Birden fazla aile söz konusu olabilir, birden fazla eve yerleşilmiş de olabilirdi. *Ona* zamiri ile bu sorun “bağlamla” çözülmüş gibi görünüyor. Ancak *evlerini* ögesi farklı şekillerde çözülemeye açık bir hâldedir. Farklı bağlamlarda farklı sonuç alınabilir. “Üç aile İzmir’de komşuydu. Kendilerine Antalya’dan birer eski ev aldılar. Emekli olunca Antalya’daki eski evlerini tamir edip yerleştiler.” Bu tür bir bağlama yerleştirdiğimizde yoruma açık bir durum ortaya çıkar. Bu nedenle metin seçimi tartışmasız kesinlikte sonuçlar verecek şekilde olmalıdır. En uç yorumlara bile kapı aramamalıdır.

Sözdizimi: Sözcük öbekleri (kelime grupları), cümle ögeleri ve cümle türleri sözdizimi sorularının üç temel konusudur. Genellikle metin verilerek soru yöneltilmektedir. Sözdizimi dilbilgisi öğretiminin belki de en tartışmalı alanıdır. Doktora tezim sözdizimi üzerine olduğu için *takisiz isim tamlaması*, *özne türleri*, *edat tümleci*, *birleşik cümle*, *sıralı cümle* gibi tartışmalı konular hakkındaki literatürü taramış; sorunlu alanlarla ilgili çözüm önerileri sunmuştum (Kerimoğlu, 2007a, 2010b, 2016, 2019). ÖABT sorularında genellikle bu tartışmalı alanlardan uzak durulduğu gözleniyor; ancak birkaç soruda tartışmaların izleri sürülebiliyor:

2021 ÖABT

(I) Efsaneye göre dağların en güzel delikanlısı Gedikkaya, güzeller güzeli bir kız olan Aretias’ın saçlarını okşar böylece denizlerin kokusunu karaya taşımış. (II) Aretias sevdiğine sıkıca sarılır, toprağın kokusunu denizlerle buluşturmuş. (III) Zamanla kötülük peyda olmuş, ayırmış bu iki seveni. (IV) Aretias yüzünü denizlere dönmüş, Gedikkaya da başını dağlara çevirmiş. (V) Martular o zamandan bu zamana ikisi arasında çılgık çılgığa gider gelir, onları barıştırmaya çalışmış.

Bu parçada numaralanmış cümlelerden hangisi bağımsız sıralı cümledir?

- A) I
- B) II
- C) III
- D) IV ✓
- E) V

Cümlelerin bağlanış şekilleri tartışmalıdır. Muharrem Ergin’de böyle bir başlık yoktur (Ergin, 1993). Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi* adlı eserinin 7. baskısından sonra Türkçede birleşik cümle olmadığını savundu ve eserinde cümlelerin bağlanış şekillerine yer verdi (Karahan, 2001). Sıralı ve bağlı cümlelerin, yapı bakımından cümle konusu içinde olup olmadığı tartışmalıdır ve bir uzlaşa yoktur (Kerimoğlu, 2007b). Soruda *bağımsız sıralı* cümle terimi kullanılmış. Soruyu hazırlayan akademisyenin dayanağını tahmin edebiliyoruz. Doğru cevap olarak verilen seçenekteki cümleler virgül ile ayrılmış; ancak hiçbir ögesi ortak olmayan cümlelerdir. Burada -eğer ögeleri ortak olsaydı *bağımlı sıralı* olarak adlandırılacak- iki farklı cümle bulunmaktadır. Sıralı ve bağlı cümleler sorulabilir. Ancak dilbilgisi yazımında bu konuda bir uzlaşa olmadığını dikkate alınması gerekir. Bu tür cümleler, öncülde adaylara dayanak oluşturacak bilgiler verilerek sorulmalıdır.

2023 ÖABT

(I) İğneada; çam ormanları, orman içi gölleri ve kumullarıyla ülkemizin en önemli doğal alanlarının başındadır. (II) Bu kadar farklı yaşam alanlarının bulunduğu İğneada, çok sayıda türe de ev sahipliği yapıyor. (III) Bu türler arasında göllerde üreyen kuğu ve akkuyruklu kartal, ilgi çekici kuşlar olarak ön plana çıkıyor. (IV) Karaca ve yediuyur gibi memeli türler arasında olan karaağaçkakan aksırtlı ağaçkakan gibi canlılar ormanların sık ağaçlı bölgelerinde yaşıyor. (V) İğneada, özellikle kış aylarında kuş gözlemcilerinin popüler alanları arasında yer alıyor.

Bu parçada numaralanmış cümlelerle ilgili aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

- A) I. cümlenin yüklemi belirtili isim tamlamasından oluşmaktadır.
- B) II. cümlenin öznesi sıfat-fiil grubundan oluşmaktadır.
- C) III. cümlenin zarf tümleci zarf-fiil grubundan oluşmaktadır.
- D) IV. cümlenin yer tamlayıcısı belirtili isim tamlamasından oluşmaktadır.
- E) V. cümlenin zarf tümleci sıfat tamlamasından oluşmaktadır. ✓**

Bu soru birkaç nedenle yanlıştır. Bunlardan ilki B şıkkındaki ifadenin doğruluğu da tartışmalıdır. Çünkü o cümlenin öznesi bir sıfat tamlamasıdır: *Bu kadar farklı yaşam alanlarının bulunduğu İğneada*. Öznenin sıfat-fiil grubundan oluşması için İğneada sözcüğünün olmaması gerekirdi, çünkü burada sıfat-fiil grubu İğneada ismini niteleyen bir sıfattır. Bu nedenle özne bütün olarak bir sıfat tamlamasıdır. Sıfat-fiil grubu ise İğneada sözcüğünden önce gelen söz dizisidir. Soruyu hazırlayan akademisyen bu seçeneği “II. cümlenin öznesi içinde bir sıfat-fiil grubu bulunmaktadır” şeklinde düzenleseydi doğru olabilirdi ancak şu hâliyle yanlış bir seçenek. E seçeneği de yanlış

olduğu için soruda iki doğru cevap bulunuyor. Ancak E seçeneğinde bir başka sorun daha var: Dilbilgisi yazımındaki bir tartışma göz ardı edilmiş. Ayrıntılarına girmeden sorunun neden bu şekliyle tartışmalı olduğunu açıklamak istiyorum. Durum eki almış ve zaman bildiren ögelerin sözdizimindeki yeri tartışmalıdır. “Ali saat üçte geldi” cümlesindeki altı çizili öge Muharrem Ergin’e göre yer tamlayıcısıdır (Ergin, 1993, s. 378). Ergin, zarfların çekimsiz ögeler olmasına dayanarak çekime giren bu tür yapıları zarf kabul etmez. Zaman bildirmeleri bunu değiştirmez. Bu soruyu hazırlayan akademisyenin de benimsediği başka bir yoruma göreyse zaman bildiren ögeler çekim eki alsa da zarf tümleci olabilir. Dilbilgisi yazarları arasında bile tartışmalı olan bu konunun bu şekilde sorulmaması gerekirdi. Çünkü bu, bilimsel olarak henüz sonuca bağlanmış bir tartışma değil. Saussure tarafından ortaya konan töz ve biçim ikiliğinden bu yana dil teorisyenleri arasında yaygınlaşan tartışmanın kökleri Eski Yunan felsefesindeki idealizm ve materyalizm tartışmasında bile bulunabilir. Soru seçiminde bu tartışmaların da dikkate alınması gerekir. 2022 testinde de bir soru aynı kabule dayanıyordu. O testte de “Hiç sonu gelmeyen uykusuz gecede bunlardan hoşlanacağını biliyordu” cümlesindeki altı çizili öge zarf tümleci sayılmıştır. Aynı açıklamayı yapmamak için soruyu aynen buraya aktarmaya gerek görmedim. Akademi dünyasında görüş birliğine varılamamış konular sorulurken neyin ölçü alınacağını belirleyen bir öncül sunulması gerekir. Farklı üniversitelerde farklı yaklaşımlarla yetişen adayların bu tür sorularda itirazları, güven sarsıcı olabilmektedir. İdeal olanı üniversitelerdeki akademisyenlerin tartışmalı konuları bilimsel bir tarafsızlıkla öğrencilerine sunmalarıdır. Farklı görüşlerin sahiplerini ve dayanaklarını nesnel bir şekilde verdikten sonra kendi görüşümüzü sunabiliriz ancak tartışmalı bir konuyu sanki tüm Türkoloji dünyasının ortak görüşüymüş gibi tek taraflı aktarmak doğru değildir. Seçme sınavlarında nesnellik esas olmalıdır.

Dilbilim: Bilim dünyasında dil araştırmalarının teorik temelleri Saussure ve sonrasında gelişen dilbilimde atılmıştır. Dilin psikolojiden biyolojiye çok farklı alanlarda bir araştırma konusu olması dilbilimi farklı bilimlerin kesişme noktası hâline getirmiştir. ÖABT için dilbilim alanından da soruların sorulması önemlidir. Türkçe Öğretmenliği mezunları bu alanla ilgili donanımına sahipken Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği mezunlarına bu alandan hiç soru yöneltilmemektedir. Bu programların bazılarında dilbilim dersi bile yoktur. Bu büyük bir eksikliklerdir.

Dilbilim kavramları, dilbilim teorileri ve teorisyenleri, dilbilim dalları ÖABT sorularında en çok çıkan konulardır. 2015 ve 2021 yıllarına ait iki soruyu alt alta verip açıklamasını birlikte yapacağım:

2015 ÖABT

Saussure, dil göstergesinin göstereni ile gösterileni arasında herhangi bir ilişki bulunmamasını, --- ile açıklar. Örneğin, ona göre “kuş” denilen varlığa Türkçede *kuş*, Almancada *Vogel*, İngilizcede *bird* denmesi bu nedenledir.

Bu parçada boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Görüntüsellik ilkesi
- B) Değişebilirlik ilkesi
- C) Uzlaşım sallık ilkesi
- D) Çizgisellik ilkesi
- E) Nedensizlik ilkesi ✓**

2021 ÖABT

Doğal dillerde sözcüklerin biçimleri (gösteren) ile anlamları (gönderge) arasındaki ilişki doğal değildir. Örneğin ekmek kesmek için kullanılan kesici aletin adının “bıçak” olması, belirttiği nesne ile sözcüğü oluşturan sesler arasında bulunan doğal bir ilişkiden kaynaklanmamaktadır.

Bu açıklamada ses ve anlam arasındaki ilişkinin hangi özelliğinden söz edilmiştir?

- A) Uzlaşım sallığı
- B) Rastlantı sallığı ✓**
- C) Çizgiselliği
- D) Değişmezliği
- E) Kuralsızlığı

Yukarıdaki iki soru temelde aynı şeyi soruyor. Varlıklar ve onlara verdiğimiz adlar arasındaki ilişkiyi esas alan bu iki soru Eski Yunan’dan beri insan düşüncesini meşgul eden doğa-uzlaşım tartışmasına dayanıyor. Yunan filozoflarının bir kısmı varlıklarla adları arasında doğal bir ilişki olduğunu savunurken bir kısmı da böyle bir ilişki olmadığını, adlar üzerinde bir uzlaşım sonucunda saymaca bir ilişki kurulduğunu savunur (Ayrıntılar için bk. Bayrav, 1998, 32-38; Kerimoğlu, 2014, 6-9). Dil araştırmalarını eş zamanlı bir bakışla yorumlayan Saussure bu tartışmayı nedensizlik kavramlaştırmasıyla ele alır. Ona göre varlıklara verilen isimler toplumsal uzlaşım a dayalıdır, belli bir neden yoktur. Domates varlığına domates adının verilmesi rastlantı sallıdır. Yani tesadüfidir. O varlığa başka bir ad da verebilirdik. Saussure *nedensizlik*, *uzlaşım* ve *rastlantı* terimlerini “Birinci İlke: Göstergenin Nedensizliği” başlığı altında kullanır (Ayrıntılar için bk. de Saussure, 1998, s. 110). Saussure’ün nedensizlik açıklamasına dayanan bu iki soruda seçeneklerin organizasyonu bence yanlış. Hem uzlaşım sallığı hem rastlantı sallığı hem de nedensizliği birkaç yıl arayla hazırlanan soruların seçeneklerinde birlikte vermek tartışmalı bir durum yaratıyor. Çünkü nedensizlik, rastlantı sallık ve uzlaşım sallık, varlıklar ve adlar arasındaki ilişkinin doğal olmadığını ifade etmek için dilbilim tarihinde kullanılan

terimlerdir. Elbette üçü tam olarak aynı şey değildir ama göstergenin belirli bir özelliğinin üç sacayağını oluşturur. Soruların organizasyonunda kavramların komşuluğuna dikkat etmek gerekir. Bu iki sorunun “terim ezberciliği” adını verdiğim ve test hazırlarken uzak durulması gereken ancak sık yapılan bir yanlışla örnek oluşturduğunu düşünüyorum. Aşağıdaki gibi bir soru da bunun bir başka örneğidir. Konuyu bu örnek üzerinden dilbilgisiyle de ilişkilendirmek mümkündür:

Örnek Soru:

“Ahmet bize gelirken görülmüş.” cümlesinde altı çizili sözcükteki fiilimsi eki aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Zarf-fiil ✓
- B) Sıfat-fiil
- C) Ulaç ✓
- D) Bağ-eylem ✓
- E) İsim-fiil

Bu soruda da üç seçenek doğrudur. Ulaç, bağ-eylem ve zarf-fiil terimleri dilbilgisi yazarlarımız tarafından aynı kategori için kullanılır. Soruyu hazırlayan kişi bunlardan en doğrusunun “ulaç” olduğunu düşünüyor olabilir. Ancak diğer iki terim de aynı şey için kullanılıyorsa sorunun bilimsel olarak doğruluğu tartışmalıdır. Yukarıdaki gösterge sorularında da kavramsal düşünmeye yöneltecek bir yaklaşım sergilememiz gerektiğini düşünüyorum. Saussure tarafından kullanılan terimlerin Türkçeye farklı şekillerde çevrildiğini de gördüğümüz için bu tür sorularda çok dikkat etmek gerekir. Bir test sorusunda -bilimsel metinlerde yaptığımız gibi- terimlerin Fransızca karşılığını parantez içinde veremeyeceğimiz için tek çözüm yolu seçenekleri kafa karıştırıcı olmaktan çıkarmaktır. Göstergenin nedensizlik özelliğine dayalı bu iki soru amacına hizmet etmemektedir.

Daha önceki yıllarda çıkmış sorular sonraki sınavlar için dayanak gibi algılandığından bu tür yanlışları düzeltmek bir zorunluluktur. Dilbilimle ilgili olmayan ve daha çok terim ezberleyerek sınavlara hazırlanan öğrenciler gösterge olgusunun niteliğini bu tür sorular nedeniyle doğru bir şekilde algılayamayacaktır. Doğru bilginin yayılmasında rolü olan merkezi sınavların, yanlış bilgilerin yaygınlaşmasında da rolü olabilir. Dilbilim, Türkoloji bölümlerinde geçmişi yeni sayılabilecek bir alandır. Bu alana dair yanlış bilgilerin yayılması daha kolay olabilmektedir. Çünkü dilbilime ilgi duymayan fakat klasik dil araştırmalarına yoğunlaşan akademisyenler için bile dilbilim konuları “kuantum fiziği” muamelesi görmekte, önemi yeterince kavranmamaktadır.

Dilbilim ile ilgili soruların çeşitlenmesi gerektiğini de düşünüyorum. Göstergenin nitelikleriyle ilgili bu kadar çok soru sorulması bence doğru değil. Dilbilim deyince herkesin aklına hemen gösterge kavramının gelmesi de bir kolaycılık gibi görülebilir. Oysa dilbilim dilin her yönüyle ilgili araştırmalar yapan çok zengin bir alandır. Beyindeki dil bölgeleri, dil edinimi, dünya dilleri, dil ölümü, melez dillerin doğuşu (kreol, pidgin vb.), dil ve yazı ilişkisi gibi farklı konulardan da sorular yöneltilebilir. Dilbilim dalları ve teorileri, dilbilim teorisyenleri gibi konulardan soru gelmesi doğaldır ve dilbilimin teorik gelişiminin kavranması adına bunu doğru buluyorum. Dilin çok farklı bakışlara göre incelenebilecek bir olgu olduğu ve tartışmalı noktalara bu teorik temele hâkim olan herkesin yeni fikirlerle katkı sunabileceği hissettirilmelidir. Dilbilimin terim ve kural ezberlemekten ibaret olmadığı, her şeyden önce dil üzerine düşünme alanı olduğu unutulmamalıdır. Aynı kavram için kullanılan farklı terimler üzerinde dönüp dolaşmak dilbilimin öğretmen adayları arasında yanlış tanınmasına neden olabilir.

Sonuç ve Öneriler

Türkçe öğretmenliği alan bilgisi sınavından yola çıkarak sonuç yerine geçebilecek bazı önerilerle yazımı bitirmek istiyorum:

a. Dilbilgisi ve dilbilim gibi iki temel alandan sorular yöneltmesini doğru bulmakla birlikte içeriklerin çeşitlendirilmesinin daha olumlu sonuçlar doğuracağını düşünüyorum.

b. Sorularda “teknik” konulara yoğunlaşıldığını görüyorum. Dil üzerine çalışan akademisyenler olarak bu bize doğal geliyor olabilir. Sonuçta hayatımız bunlardan oluşuyor. Ancak gerek programlar gerek ders kitapları gerekse de bu tür merkezi sınavlarda dilin daha genel özelliklerinde eksik kaldığımızı düşünüyorum. İçine gömüldüğümüz ve çok önemseydiğimiz konulardan kafamızı kaldırıp “Bir çocuğun dil ile ilgili bilmesi gerekenler neler olmalı?” sorusuna cevap bulmalıyız. Çatı eklerini doğru sayan ama insan dilinin ayrırcı özelliklerinden haberi olmayan bir öğrencinin dil olgusunu tam olarak tanıdığı söylenemez.

c. Dil ile ilgili *sıfat*, *yüklem* vb. konulara gelmeden önce yalnızca dilin genel özelliklerini vermek gerekir: İnsan dilinin diğer iletişim biçimlerinden ayrılan özellikleri, biyolojik ve kültürel yönleri, dünya dillerinin çeşitliliği ve dinamikleri vb.

d. Dilin eğitiminde “dil kültürü” gibi bir ana çerçeveye ihtiyacımız var gibi görünüyor. Dilbilgisi veya dilbilimin teknik konularından soru sorulmasını doğal buluyorum ama dil olgusu üzerine düşünme becerisini geliştirecek konu ve soruların da bulunması gerekir. Örneğin yukarıda değindiğim insan dilinin ayrırcı özellikleri üzerinde yeterince durulmamıştır. Oysa dil araştırmalarının ilk adımı budur. *Özyineleme* kavramını bilmeyen bir öğrenciye ekleri, sözcükleri öğretmeye kalkmak, inşaata üçüncü kattan başlamaya benzer.

e. Dilbilgisi ve dilbilimin teknik ayrıntılara, terim tartışmalarına, terim ezberleme

alanına boğulması nedeniyle eğitim programlarında dil ile ilgili konular azaltılmakta; biraz da yanlış bir yönlendirmeye bunların ezberciliği artırdığı ve uygulanan yapılandırmacı programa uygun olmadığı düşüncesi eğitim dünyasına egemen olmaktadır. Bu yıl ilan edilen “maarif modelinde”, liseler için hazırlanan programdan dilbilgisinin neredeyse tamamen çıkarılması bence doğru değildir.

f. Matematik bir dildir. Müzik bir dildir. Dil olgusu üzerine düşünmek, yaratıcılık gerektiren konular için de verimli bir etkinliktir. Bugün Large Language Models (LLM) “Büyük Dil Modelleri” üzerinden ilerleyen “yapay zekâ” çağına geçtik. 2024 yılının Nobel fizik ödülünü alan ve yapay zekanın babası kabul edilen Geoffrey Hinton ödülü alır almaz Chomsky’nin teorisiyle ilgili değerlendirmeler yaptı (Hinton, 2024). Bizim dil ile ilgili konuları okullardan uzaklaştırmaktan çok, dil ile ilgili çağa uygun yeni bir dil eğitimi çerçevesine ihtiyacımız var. Sınavlardan programlara varıncaya değin her parçanın da bu çerçeveye uygun hazırlanması gerekir.

Kaynakça

- Bayrav, S. (1998). *Filolojinin oluşumu*. Multilingual.
- Çavuş, Ş., & Demir, F. (2016). Türkçe öğretmen adaylarının Türkçe öğretmenliği alan sınavına yönelik algıları. *Journal of Theory and Practice in Education*, 12(4), 979–992.
- de Saussure, F. (1998). *Genel dilbilim dersleri (çev. B. Vardar)*. Multilingual.
- Erbek, İ., & Eskimen, A. D. (2021). KPSS Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği alan bilgisi sorularının Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği programı ve özel alan yeterlikleri açısından değerlendirilmesi. *Avrasya Dil Eğitimi Ve Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 105–127.
- Ergin, M. (1993). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Yay.
- Hinton, G. (2024). *Interview First reactions*. Telephone interview, October 2024. <https://www.nobelprize.org/prizes/physics/2024/hinton/interview/?ref=ai-ethics.kr>
- İnel, Ö., & Topçuoğlu Ünal, F. (2021). KPSS/ÖABT Türkçe öğretmenliği sorularının yenilenen Bloom taksonomisine göre değerlendirilmesi. *Journal of Anatolian Cultural Research (JANCR)*, 5(1), 78–87.
- Karahan, L. (2001). *Türkçede söz dizimi*. Akçağ Yayınları.
- Kerimoğlu, C. (2007a). Türkçe dil bilgisi öğretiminde söz dizimi ile ilgili kabuller üzerine II (Cümle Öğeleri). *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 119–129.
- Kerimoğlu, C. (2007b). Türkçe dil bilgisi öğretiminde yapı bakımından cümle sınıflandırmaları. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 98–107.
- Kerimoğlu, C. (2010a). Dil bilgisi öğretiminde üniversitenin yeri üzerine. *Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (İzmir) [Ayrıca şu kitap içinde: Kerimoğlu, C. (2017). Dilbilgisi ve Dilbilim Yazıları. Pegem Akademi Yay., 281-292.]*.
- Kerimoğlu, C. (2010b). Takısız ad tamlaması tartışması ve tür-öbek ilişkisi. *Journal of Turkish Studies*, 6(1), 1487–1501.

- Kerimoğlu, C. (2014). *Genel dilbilime giriş*. Pegem Akademi.
- Kerimoğlu, C. (2016). *Dilbilgisi yazımı ve öğretime*. Pegem Akademi.
- Kerimoğlu, C. (2017). Türkiye Türkçesi gramerinin yazımı ve öğretiminde 3. kişiyle ilgili sorunlar üzerine (bildirme ve iyelik örneği) İçinde *Dilbilgisi ve dilbilim yazıları*. Pegem Akademi, 75-86
- Kerimoğlu, C. (2019). Türkiye Türkolojisinde cümle öğeleri ve teori. İçinde *Rıza Fiizok'a Armađan*. Ege Üniversitesi Yayınları, 193-207.
- Köksal, F. M. (2020). Türk dili ve edebiyatı öabt sınavlarında (2013-2017) çıkan klasik Türk edebiyatı sorularındaki hatalar. *KÜLTÜR*, 2, 9-25.
- MEB. (2024). *Maarif Modeli Eğitim Programları*. <https://tymm.meb.gov.tr/ogretim-programlari>.